

II. Zlatý věk čtenářství (školáci)

1. Já čtenář a můj svět (od prvňáčka k žáku 5. ročníku)

*Ty čtoucí, zdali víš, že z nesmírna se slovo klová a roste,
jak s ním zacházíš.*

F. Halas

První léta docházky do školy jsou pro dítě nejobtížnější, pro učitele nejnamáhavější. Čím více je poznatků o psychickém vývoji dítěte, tím je jasnější, že závažnost vlivů na dítě směřuje k ranějším etapám života. „Jestliže do tří let urazí dítě polovinu své vývojové dráhy a do šesti let další čtvrtinu, zbývá nám na celou dlouhou dobu od první třídy až kamsi k závěrečným zkouškám na univerzitě neb na technice jen ta poslední čtvrtka. (Matějček 2007, s. 61). Se školákem vstoupí do života rodiny i jeho škola. Ideálem je, aby prvňáček ovládal řeč náležitě rozvinutou, artikulaci bezchybnou, ale reálně tak tomu není ve všech případech. Rodina se stýká v MŠ i s logopedickou poradnou a s odkladem vstupu dítěte do 1. ročníku ZŠ.

Ovládnutí techniky čtení v 1. třídě je přímo zvratem v duševním vývoji dítěte. Patří-li kniha k tzv. vtisku (imprintingu) raných zážitků, může ovlivnit celý život člověka: dává prostor jeho fantazii, poznání světa i sebe sama. Od matky potřebuje školák upřímnou komunikaci a jistotu domova, cení si sourozenců a je šťastný v úplné rodině se vztahem k prarodičům. Snadno se druží, je hovorný, radostný. Neumí být ještě věrný kamarád, jeho vrstevníci bývají i jeho soupeři. Hry s technikou provází péče o morče, křečka, papouška atp. Má smysl pro soutěžení i spolupráci, vnitřní disciplínu, pocit sebevědomí a uznání druhými. Skupinové hry (schovávaná aj.) mizí.

Prvňáčci mívají svou učitelku rádi, kolem osmi let jsou už kritičtí. Jsou dnes také chytřejší vlivem TV a internetu, ale mají málo společných her pro radost. Jsou ovšem také samostatnější i dravější (jak si to o nich myslí jejich učitelé). V 1. třídě mají už spoustu vědomostí z mateřské školy, daleko více, než tomu bylo kdysi, kdy jejich zlatý fond pohádek tvořily většinou lidové pohádky: Budulínek, Červená Karkulka, Dlouhý, Široký a Bystrozraký, Hrnečku, vař, Smolíček, Kocour v botách, Křesadlo, Neohrožený Mikeš, O kohoutkovi a slepičce, O perníkové chaloupce, Obušku, z pytle ven, Princ Bajaja, Pták Ohnivák a liška Ryška, Sedmero krkavců, Šípková Růženka, Tři zlaté vlasy děda Vševěda, Zlatovláska a další pohádky Erbeny, Němcové.

Rodiče se snaží být blízko dětem, nakupují s nimi v supermarketech a učí je **životu uprostřed reklam**. A když koncem r. 2011 ožili znovu šmoulové na televizní stanici Barrandov, ožily i jejich reálné postavičky v obchodech, sledované velkým zájmem dětí: byla to móda, nebo hodní šmoulové zvedli citovou hladinu pro pohádku, tak jako dětem 90. let 20. století?

DVD–14:50: *Co si o šmoulech už před lety myslely děti?*

1.1 Dítě se hledá v zrcadle dospělých

Člověk, má-li člověkem býti, cvičen k tomu býti musí.

J. A. Komenský

Podle Z. Matějčka jsou děti ve své podstatě stále stejné odedávna, mění se jen okolní prostředí, které na ně působí (MF Dnes, 1. 6. 2002). Děti dnes mají nejednou i svůj vlastní počítač a z internetu informace a podněty někdy až zbytečně předčasné. Než je zvládnou, už je rychle zapomínají, protože se objevují nové reklamy, kde na ně útočí firmy jako na své současné klienty v hračkářství a na budoucí spotřebitele supermarketů. Čím jsou děti starší, tím více se povrchně posuzují podle stylu oblečení, jehož móda se velmi rychle mění. Ale i děti spěchají! Šestiletý Martin (1995) žádá doma hudbu: „*Nějaké šílené rytmy, nestačí mi Beatles, chci rokenrol nebo heavy metal. Jo Batman? On ho jenom zastřelil a spadl do barvy. Až bude něco lehavého, tak zavřu oči, abych se nebál. Je to super.*“

Číst si pod lavicí? To se už nenosí, raději vlastnit mobil, ale ten se musí během vyučování vypínat. Respekt k dospělým mizí brzy, a proto děti touží být brzy dospělé a vytvářejí si vzory **idolů** z televizní obrazovky a z internetu. Avšak ať se děti mění

jakkoliv, stále by měly hledat vzory a velké **životní příběhy i z knih**, pohádkové příběhy naplněné myšlenkami na krásu a dobro v člověku, na pokoru a skromnost vedle odvahy a samostatnosti.

A kde hledat se vzory jednání a **řečového chování**? Už před vstupem do základní školy prožil prvňáček v mateřské škole bouřlivý rozvoj řeči, tu pak ukáznuje od vstupu do 1. třídy. **Český jazyk v 1. ročníku** je předmět, který tvoří základ vyučování a výchovy se složkami: 1. jazykově výchovnou: rozvoj a kultivace mluvené řeči se upevňuje s výcvikem čtení a psaní, 2. literárně výchovnou: navazuje na zkušenosti z předčtenářské etapy v rodině a mateřské škole. Ve škole slovní zásobu rozšiřuje i výběr četby.

1.2 Řeč čtenáře a ztráta vnímavosti ke slovu

Jak jinak se stáváme od dětství lidmi než zpočátku nápodobou příkladu dospělých v jejich chování i řeči, teprve později uvědoměleji a samostatněji díky vlastnímu čtení a psaní? Jazyk je život a život je změna: jazyk podléhající změnám obklopuje děti v multimediální sféře celý den a normotvorný vliv tzv. školního jazyka není jediný a trvalý. Multimediální barevnost světa a zrychlené tempo jako životní styl se projevují i ve **ztrátě vnímavosti ke slovu a řeči** vůbec a kladou také otázky: Nakoľik může škola, počínaje školou mateřskou, upevňovat řeč mluvenou, pokud jsou psaný jazyk a mluvená řeč do jisté míry autonomní? V čem spočívá panující postavení jazykové výchovy na základní škole? Jaká je vazba mezi jazykovou učebnicí a literární výchovou v čítance? Je ten, koho dnes nazýváme čtenářem, opravdovým čtenářem, nebo jen čtoucím žákem?

Mladší školní věk (6–11 let) zlepšuje paměť logickou i mechanickou, růst mozku se kolem deseti let výrazně zpomalí. Místo hry nastupuje učení a povinnosti i řád. Začíná se snít: kým budu? Podle P. Říčana chlapec průměrně vyroste ze 117 cm na 145 cm a zesílí z 22 na 37 kg (jedenáctileté děvče měří asi o 1 cm více než chlapec a také váží asi o půl kg více než on). Obličej je individuálnější, školák je neustále v pohybu. Řeč se zdokonaluje (školák disponuje aktivně asi pěti tisíci slovy a rozumí daleko většímu množství slov).

Umět číst a především být čtenářem v pravém slova smyslu ovšem znamená umět si o přečteném promluvit, učit se o přečteném vyprávět a později i psát. Při vyprávění nebo psaní o textu si čtenář text oživuje, obnovuje ve čtenářské paměti, zvnitřňuje své prožitky znovu. Postupně se tak ze slov vytvářejí pojmy (*jablko je ovoce*) s větší obsahovou přesností, dětskou řeč obohacují věty přívlastkové (*chlapec, který sportuje*) a příčinné (*je zdravý, protože sportuje*) atp. Ačkoliv denně asi tři hodiny minimálně se dítě podvědomě zabývá **mluvenou** řečí multimédií (např. soustav-

ným poslechem rozhlasových stanic, u nichž se dokonce učí a při učení mu nevaří ani zvuková kulisa hudby nebo dění na obrazovce TV), přesto ještě r. 1992/93 četba pro 3. třídu ZŠ u tří z devíti dětí našeho projektu DVD Vyprávějte si s námi! představovala soustředěnost. Cestou čtení se jde k četbě a výběrem četby k dalšímu čtení (viz dětské záznamy):

1 – Marcela:

Divoké prázdniny, Chobotnice z Čertovky, Mirek a spol., Mach a Šebestová, Hoši od Bobří řeky, Tři koťátka, O slonovi, který utekl z každého obrázku, Anička z I. A, Anička a básnička, My a myš, Ferda Mravenec, Brouk Pytlík, Kronika města Kocourkova, Příběhy z Medové stráně, Petr pana Wendy.

2 – Ivo:

Pohádky a obrázky, Vinnetou 1, 2, Petrolejový princ, Karavana otroků, Pes druhé roty, Švejk 1, 2, Indiana Jones a kruh smrti, Křížová výprava

3 – Mirek:

Ve škole Hoši od Bobří řeky – J. Foglar, Lovci mamutů – E. Štorch. Kniha nej: O červeném beránku a bílém vlkovi, Co ještě nevím (Christiane Baradeavová a Germanie Fineterová), Příručka mladých svišťů (Walt Disney), Krtek a paraplíčko (Hana Doskočilová), Maxipes Fík (Rudolf Čechura), O kočičce, myšičce a červené slepičce (Markéta Prachatická), Puf a Muf (Nataša Tánská), Dvakrát sedm pohádek (František Hrubín), Dášeňka čili život štěněte (Karel Čapek), Pohádka z cukřenky (Micumasi Anno), Čaroděj ze Smaragdového města (Alexandr Volkov), Veselé vánoce s myšákem Mickeym a jeho přáteli (Walt Disney), Velká obrázková knížka pro malé děti (Milena Lukešová a Bohumil Říha), Náš svět (Eva Veberová), Krtek ve městě (J. A. Novotný), Moje první encyklopedie (Simone Lambunová), Pohádky H. Ch. Andersena. SUPER! EX! (1992)

- *Mirkovo nadšení svědčí o jeho schopnosti vnímat náročnost poetiky Andersenova stylu. Pohádky dánského spisovatele zpravidla nekončí dobře, jde o klasické příběhy s pohádkovými motivy určené starším dětem a dospělým (Princezna na hrášku, Ošklivé káčátko, Císařův slavík, Císařovy nové šaty, Křesadlo, Malá mořská víla a Sněhová královna).*

1.3 Nové pojmosloví

Ale jak jsou na tom s časem pro četbu o 20 let později v únoru 2012 například děti ve 4. třídě ZŠ? Jak zvládají nové pojmosloví z učebnic během jediného dne podle rozvrhu? V satelitní moravské obci v únoru 2012 má zvládnout žák během jednoho dne:

Anglický jazyk

(podle **The Dragon Crown. Chit Chat, Class Book 2. Unit 7 Lesson 2, page 35.** Paul Shipton, Oxford University Press. <www.oup.com/elt>):

Space School. Have we got P. E. (Physics Education) today? No, we haven't. When have we got English? At half past eleven. I haven't got my Maths (Mathematics) book!

Vlastivěda (podle *Obrazy ze starších českých dějin.* Josef Harna a kolektiv. Alter, 1996):

Obsah:

1. Česká republika	7. Města
2. Práce s mapou	8. Počasí a podnebí
3. Jízdní řád	9. Půdy a zemědělství
4. Poloha České republiky	10. Nerostné bohatství a průmysl
5. Povrch České republiky	11. Životní prostředí
6. Vodstvo	12. Náš domov
	13. Souhrnné opakování

(...) Prvními obyvateli českých zemí, jejichž pojmenování se zachovalo, byli **Keltové**. Podle jednoho z keltských kmenů, **Bójů**, vznikl i nejstarší název **Čech**.

Kupec Sámó

Starí **Slované** byli prvními, kdo trvale osídlil naše země a začal je přeměňovat podle svých sil a potřeb. Na příhodných místech vznikaly **osady** a na ochranu před nepřáteli se stavěla opevněná **hradiště**. Víme již, že se Slované od počátku museli bránit proti útoku svých sousedů. Když jim hrozilo **porobení** divokými **kočovníky** z východu, spojily se roztráštěné **kmeny** pod vedením kupce **Sáma**, který sem tehdy přišel **za obchodem z franské říše**. Když pod jeho vedením místní obyvatelé zvítězili, zvolili si jej za svého vůdce. Sámó dokázal mnoho roků bránit své území i proti útokům **germánských** panovníků vládnoucích v sousední franské říši. Po jeho smrti však slovanský **kmenový svaz** zanikl.

(Zpochybnit se dá řada pojmů, které mohou být málo pochopitelné.)

Otázky a úkoly:

Kdo byli první lidé, kteří se na území Čech, Moravy a Slezska usídlili?

Jak se chránili před nepřáteli?

Proč se roztržštěné kmeny spojovaly? Kdo je vedl?

Co se stalo se slovanským kmenovým svazem po smrti Sámově?

Konstantin a Metoděj (s. 7-8: 16 těchto níže uvedených pojmů je v učebnici označeno tučným písmem):

náboženství, jediný křesťanský Bůh, pohané, křesťané, svátost křtu, Ježíš Kristus, dřevěné a kamenné kostely, kněží, věrozněsti, slovanský jazyk, slovanské písmo – hlaholice, nové jméno Cyril, prohlášení za svaté, vláda knížete Svatopluka, azbuka, písmo latinské, nájezdy kočovných Maďarů.

Přírodověda. 4. ročník. (J. Jurčák a kol. Prodos 1996):

Rozmanitost přírodnin. Rozmanitost letní a podzimní přírody. **Neživá příroda.** Jarní období. Na s. 48–51: Živočichové v zimě. **Havran polní. Všežravci. Strakapoud velký.** Jiní ptáci v zimě: **sýkorka modřinka, sýkora koňadra, sýkora uhelníček či sýkora mlynařík, pěnkava obecná, vrabec domácí, kos černý.** „Tito ptáci u nás přezimují, jsou stálí.“ Na s. 58: **Obratlovci** žijící v lesních společenstvech. „V lesních společenstvech žijí **obojživelníci, plazi,** nejpočetněji jsou však zastoupeni ptáci a savci... Jsou to obratlovci...“. Ve smíšených a listnatých lesích žije mnoho ptáků. Les jim poskytuje dostatek potravy a vhodná místa k hnízdění: **Sýkora koňadra... pěnkava obecná a červenka obecná. Datel černý a strakapou-di... kukačka obecná. Káně lesní... výr velký.**“ Tolik termínů?

Český jazyk a komunikace pro 3. ročník otevřel vstup do 4. třídy r. 2009 a na s. 63 nabízí závěrečnou práci ve 3. ročníku:

1. Vymysli nadpis básně:

Každý z nás ví, co je zač
rozmazlený zelenáč.

Do kopečka vzdychá,
jehličí ho píchá.

Na mýtině v průseku
dělá pěknou paseku.

Jenom správný zálesák
dobře ví, co, kde a jak!

Pod kotlíkem topí,
nezanechal stopy.

Kde tábořil, není znát,
les je jeho kamarád.

Marie Tetourová

■ II. Zlatý věk čtenářství (školáci)

2. Napiš na každý řádek název jedné osoby, o které se v básni píše. 2b
3. K oběma chlapcům připiš, jací jsou (alespoň 3 informace u každého). 6b
4. Vypiš z básně dvě slova stejného významu. 4b
5. Doplň tabulku příbuznými slovy ke slovu KAMARÁD. 4b

Podst. jméno Příd. jméno Příslovce Sloveso

6. Napiš alespoň 5 vyjmenovaných slov podřazených ke slovu MÝTINA. 5b
7. Vyber 3 slovesa, ke kterým je možné přidat předponu VY-, VÝ-. Vzniklá slovesa použij ve větách. (Každá věta 3 b.) 9b
8. Doplň do souvětí vhodné spojky.

Hmyz na mýtině čile poletuje ... přitom hlasitě bzučí. Děti sbírají byliny, ... jsou výborné na čaj. V létě se často blýská, ... někdy vůbec neprší. Myši běhají po louce... jsou zalezlé v děrách. ... svítí slunce, slepyši se vyhrívají na kameni. Máma říká, ... musíme dávat pozor.

Max. počet bodů za úkoly: 35. Získal/a jsem ... bodů. Známká:

Český jazyk 4. (Nakladatelství Alter Praha 1996) nabízí procvičování:

Vyjmenovaná slova po P: pýcha, pytel, **pysk**, netopýr, **slepýš**, pyl, kopyto, **klopýtat**, třpytit se, **pýr**, pykat, **pýřit se**, **čepýřit se**, **zpytovat**, Chropyně, Spytihněv (tučně označená slova jsou nepochybně málo frekventovaná, K. L.).

1. Opište nová vyjmenovaná slova. 2. Pište jiné tvary slov a slova příbuzná: pyl, pykat, pýr
3. Doplňte: P-cha přechází pád. Trní p-chá.

(Některé úkoly postrádají smysl. Stanou se žáci díky množství vyjmenovaných slov, která se cvičením mají upevňovat a většinou se pak pro klasifikaci předmětu testují, řečově bohatšími? – K. L.)

1.4 Jak vypadá řečová situace? Upevňuje řečové dovednosti školáka?

Uvolněnost v řeči společnosti se pociťuje již od konce minulého století. TV příběhy předvádějí agresivní jedince a jejich silácká řeč je dětmi odposlouchaná a napodobovaná. Televize naopak prosazuje až hovorovou familiárnost pro styk s divákem a řeč jako mluva proniká do psaného projevu. Internet a televize tak ovlivňuje řeč

a přejímání slov mnohem snáze: je pak vysilující upevňovat pravopisné normy ve škole za situace, kdy se mládež doma snadno zmocňuje psané podoby cizích slov a studentského slangu při chatování na počítači (používá nakonec tzv. internetovou mateřštinu). Spisovný jazyk čtený a psaný jazyk ve vyučovacím předmětu český jazyk je ovšem stále zdrojem nácivku řeči i myšlení. Spisovná norma dnes je však sama i nejistá a přitom nácivik některých slov zbytečně děti zatěžuje (ve 3. tř. ZŠ například nácivkem vyjmenovaných slov málo frekventovaných: *babyka*, *dmýchat*, *Výtoň* aj.).

Rozvíjet a kultivovat kvalitní řeč a čtení lze i výběrem četby nebo uvědomělým poslechem řeči televizní pohádky. Experiment DVD prokázal, že **vyprávění o četbě k ní znovu přitahuje**: dítě znitřňuje své prožitky znovu a **volí slova**. Od 1. třídy ZŠ (výjimečně u naší čtenářky Aleny již od pěti let v MŠ) vzniká **vědomý vztah dětí ke čtenému/shlédnutému příběhu**. Prokázalo to i zkoumání mluveného projevu o tomtéž zážitku dětmi od tří do čtrnácti let. Předmětem zkoumání kvality paměti a řečové komunikace dětí od mateřské školy po 8. ročník základní školy se stali oblíbení **televizní šmoulové** (1992). Po nedělním podvečerním vysílání TV pořadu o nich magnetofonový záznam během pondělního dopoledne (8.00–14.00 hodin) registroval kvalitu vyprávění. Na totožný podnět odpovídaly vždy dvě děti z jedné třídy ročníku. Byly prokázány značné věkové i individuální odlišnosti v bohatosti slovníku a stylu vyprávění dětí. **Nejkvalitnější vyprávění poskytly děti věku tzv. zlatého čtenářství** (4. – 5. tř. ZŠ). Opět se ukázalo, že v podstatě řečové kultury člověka (pěstované právě oporou o umělecký text jeho samostatným čtením) netkví jen informovanost, ale i **vnímavost ke slovesnému umění**: děti 4. – 5. třídy právě díky častému čtení používaly například hojně synonyma (princezna je *půvabná*, *spanilá*, *sličná*, nejenom *hezka* atp.). K tomu přispívá klidnější atmosféra při mimoškolním čtení. **Čtenářské povědomí** netvoří jen čítanka nebo kniha, ale častěji to, že si mohou děti s někým blízkým povyprávět o přečteném textu nebo shlédnutém příběhu v televizi. Místo knih si však děti stále častěji půjčují CD, videokazety nebo DVD, zatímco zpočátku se družily při vyměňování knih, dokonce uvažovaly o knize jako dárku nebo o rodinném suveníru.

Výpověď o šmoulech ve vyšších ročnících ZŠ nebyla kvalitnější, ba naopak: tam nepochybně působila pragmatičnost, věcnost ve vyjadřování předmětů přírodovědných i vliv střízlivé praktické konverzace v cizích jazycích. Kromě toho tito žáci na křížovce mezi knihou a počítačem přestávali být horlivými čtenáři (a čeština oblíbená!), neradi psali už tehdy čtenářský deník (ale rádi si běžně telefonovali). Epistolární forma (dopis) jako sebevyjádření a přirozený nástroj řečové komunikace mezi vrstevníky a dospělými už mizel.

2. Křížovatky čtenáře a počítačový hráč (11–15 let)

Nečteme knihy, čteme se v knihách.

R. Rolland

Výzva francouzského spisovatele Rollanda jako by přišla pozdě: na křížovatkách se ocitl čtenář jako počítačový hráč. Poslední léta přitom signalizují význačné **posunutí v pojetí světa i v užívání řeči a myšlení**, včetně obrazného. Vzniklá **potřeba nové technologické gramotnosti** pro výuku ve škole zanechává silný vliv na řečovou a literárně-čtenářskou komunikaci dětí: nové technologie totiž působí na děti od raného věku, bohatého na fantazii, když se formuje jejich řeč a myšlení a děti jsou k řeči vnímavé.

Po r. 1990 kromě půjčování knih silněji zavládla výměna videokazet a CD, stále častěji i v knihovnách. Knihovny seriálové čtení dostupné z počítačového katalogu operativně přemísťují do čítáren v přízemí: nejžádanější jsou časopisy se zájmem o idoly světa šoubyznysu a lákají nákladné barevné encyklopedie. Školy (např. Gymnázium Zlín) podnětně spojují svou školní knihovnu se seminární pracovní pro výuku češtiny. A počítačový hráč se učí rychlému tempu práce na monitoru: odezvou je většinou chatování nebo kopírování cizích textů. Přesný samostatný zápis textu by ho sice cvičil v dovednosti mluvit o hledaném textu přehledně, ale ztrácí představu o systému a celku, když vyhledává řadu informací: rychle je získává, ale i zapomíná.

Přesný a stručný zápis textu cvičí přitom mozek v dovednosti vyprávět a mluvit přehledně. Vedení písemných zápisků z textu (včetně čtenářského deníku) podporuje pak tvorbu řečnického cvičení (kdysi běžné rétorické průpravy žáků, která dnes dětem citelně chybí). Počítačový hráč se už stěží odhodlá psát dopis komukoliv (babičce na venkov zavolá mobilem, kamarádovi vedle v domě napíše e-mail). Neučí se formulovat ve slohové práci své myšlenky logicky.

Pro školáka byla od útlého věku typická soutěživost, ale vlivem dospělých začíná **získávat image kulturnosti**, pověst člověka znalého odpovědi v soutěžích a kvízech na obrazovce, kde se soutěžením vyhrávají i peníze. Kulturní člověk vždy znamenal mnoho: dnes se vedou i mezi dětmi běžně rozhovory o tom, jaký byl program v TV, co bylo na internetu a jaký je nový typ mobilu. A rodiče jen rezignovaně filozofují: Život se jim zrychluje, přeskakují celé věty i v časopise, loví obrázky, rychleji všecko najdou v počítači. Jenže nám v dětství knížka šla pěkně krok za krokem. A počítač nutí vybírat a možná odnaučí i číst to, co je tištěné v knize...?

Málokdo uvěří dnes tomu, že školáci „v předtelevizním“ období četli i v noci a tajně, s baterkou. Před půlstoletím čtenáře opravdu hnala za příběhem jeho vlastní fantazie. V knize Marsyas psal K. Čapek už ve 30. letech 20. století o jisté potřebě kýče a braku na okraji literatury (tzv. červená knihovna a rodokapsy existovaly v minulém století navzdory přísnému zákazu školy). Jako by vždy existovala literatura „ve škole“ a „za školou“. I děti hledaly zábavné texty: oddechové, napínavé, únikové z povinností. Nebyla TV ani internet... A jako by času kdysi bylo více i pro školní a mimoškolní vzdělávání. A tak se ve 40. letech 20. stol. četla dobrodružná chlapecká literatura, Foglarovky, Rychlé šípy, komiksy, seriál F. Háje Kája Mařík nebo dívčí cykly Gabra a Málinka A. Kutinové, cyklus Svěhlaviček od E. Krásnohorské aj.

Dnešní školáci ovšem mají širokou, nesoustavnou a pomíjivou škálu poznatků z hypertextů internetu, takže dnes ponocují u něho nebo u televize a **schopnost tvořivé fantazie** hledají u nich. Není třeba představovat si *truhlici, uniformu šerifa, mušketýra, oděv kovboje*, zcela reálně je předloží akční filmy, detektivní a kriminální příběhy, horory, orientální bojová umění i mnohé kreslené filmy.

Děti jsou dnes už od mateřské školy nápaditější, pohotovější v řešení her s puzzly i ve sběratelství: každé dítě má své album nebo kufřík (známek, nálepek, víček od limonád, kostek, nahrávek aj.). Děti nejsou jiné díky tomu, že velmi brzy vlastní mobily (často jako hlídací chůvy) a počítače, ale díky nadměrnému využívání nových technologií: mění se i jejich znalosti, schopnosti, dovednosti a postoje jako základ vzdělanosti. Školáci jsou však i neklidnější, suverénnější až agresivnější, málo se soustředí, brouzdají ovladačem po obrazovce i monitoru. Agresivitu na školáky přenášejí často dospělí svým spěchem. A také rychlé, často se opakující metody testování ve škole: úlohy se řeší výběrem a srovnáváním, v některých školách se jedná téměř o nejčastější metody výuky. Jenže faktický systém znalostí se nevytváří procvičováním, upevňováním, učivo se rychle zapomíná s křivkou času. Stereotyp testování ve škole dovádí k opakované výběrovosti faktů i kulturní negramotnosti, až horizont vzdělanosti narazí i záporně na limit ukončením studia na střední škole. A začalo to tak nevinně: *pospěšte, máme málo času, je toho hodně!?* Informací mnoho, času k zamyšlení i **dotváření fantazií** jakoby málo. Přitom vytrvale od dávných časů nezbyvá nikdy než „...hledati a nalézti způsob, podle něhož by vyučující učili méně, ti však, kdo se učí, naučili se více. Podle něhož by školy měly méně shonu, nechuti a marné práce, avšak více klidu, potěšení a trvalého výsledku.“ (J. A. Komenský)

2. 1 Počítačová hra, dialog a tvořivý čtenář? (8. třída)

Žabij, žabij, žabij!

Třiletá Linda (1996)

Lindina provokace sedmiletého bratra Martina, aby ukončil počítačovou hru, jí připadala jediným možným koncem hry... a byla. Po filmu, televizi a rozšíření videa se zrodila **mánie počítačové hry**. Její virtuální (pomyslná) realita svou opakovaností zvyšovala **posedlost**, závislost dětského očekávání (anticipace) na závěru příběhu. Konstrukce možných variant příběhu má stereotypy ve sdělení *dobrý-zlý*, ale nemá hodnotovou orientaci jako pohádka, kde vítězí dobro. **Musí se totiž zabít...** Omezuje se tak možnost projevat kladné city, když program počítačové hry připouští jediný konec hry: zabít!?

Zvládnutí virtuální reality jako počítačové technologie ovšem umožňuje vytvořit **iluzi skutečného prostředí**. Ale tato technologie se začíná rozvíjet v oborech, kde je nutné zkoumat jevy v prostředí věrně napodobujícím skutečné podmínky, a tak je počítačový hráč ohlušován, navíc přitom podléhá „**akustickému smogu**“ – hudebnímu hluku jako zvukové kulise. Dialog s počítačem může samozřejmě naučit i debatě tzv. chatováním. Internet se stal součástí společenské komunikace: může sice spojit v daném okamžiku každého s každým na světě, ale zároveň vede k odcizenosti, protože nemůže zaměnit okamžiky osobního setkávání.

Možnosti tvořivého čtenáře se změnilly. Víme už, že čtení jako dialog čtenáře s textem (i předčtenáře při prohlížení obrázkové knihy) je **individuální tvořivá hra**, která ho vybízí k vyprávění o textu, k **mezilidskému dialogu** (s učitelem, autorem, textem a čtenářem). Populární bývá pak ta kniha nebo internetová hra, která vyjadřuje očekávání celé čtenářské nebo hráčské skupiny, zejména to očekávání, o němž tato skupina podvědomě sní.

O čem sní dnešní nečtenář jako počítačový hráč? Po etapě zlatého čtenářství na základní škole k diskusím v posledních letech začala provokovat především nízká čtenářská gramotnost (stala se komunikační bariérou, překážkou pro kontakty čtenářů v 8. třídě). Třetí pětiletí lidského života je přitom poznamenáno velkým biologickým přetvářením, jehož odraz z něho činí **nejpoutavější psychologické období**. Hoši a dívky po fyziologické stránce nedospívají rovnoměrně. R. 1951 trináctiletí čeští hoši měřili 150 cm, dívky 152 cm, vážili 40 kg, dívky 43 kg. P. Říčan (1990) uvádí, že ze 145 cm chlapci vyrostou na 171 cm v průměru, dívky na 164 cm. Zdravotnická péče a výživa přispívají k akceleraci (zrychlení) vývoje.

DVD–37:22: *R. 2002 v naší skupině měří Mirek 183 cm, Petra 160 cm (stojí vedle sebe v knihovně).*

Pro období pubescence označované jako **starší školní věk** (11–15 let) je typické prudké dospívání, hledání individuální osobitosti, což se projevuje i v hledání rukopisu, vztahu k vrstevníkům, rodičům a autoritám. Individuální rozdíly mezi spolužáky jsou zvláště výrazné a vztah k vrstevníkům je jednou z hlavních sil vývoje pubescenta. Tělesné dospívání by mělo být sice provázeno i psychickým, ale tento vztah se často projevuje nevyrovnaností. Vesmír, život a smrt, katastrofy, vzdálené prostory a budoucnost, domněnky o čase a příčině, právu a spravedlnosti i zájem o psychologii lidí, to vše je objektem zájmu pubescenta. Přemýšlení o myšlení mu otevírá cestu nejen ke křížovkám a rébusům, ale i k uvádění myšlenek do větších formálních operací. Kritický přístup k vlastnímu myšlení ho znepokojuje, je už schopen přiznat omyl. Moderní sporty (bojové východní, bowling, snowboard, rafting aj.) jsou populární.

Pubescent hledá opravdové kamarádství, má sklon k negativismu, lenošení, hledí na zevnějšek, je náladový i přecitlivělý. Kromě ideálů ale snadno otevírá dveře i prostřednosti a módnosti konzumního životního stylu. Miluje hru na tajemství, šero, symboly (fantastické prostory Harryho Pottera, Batmana, Spidermana aj.). Zájem o umění roste i v amatérismu hudebních skupin a v profesionalismu sborových těles a uměleckých škol.

DVD–31:43 *Hudba uchvátila od dětství Petru a Alenu, podívejte se a poslechněte si je.*

2.2 Dialogy čtenáře s obrazovkou a monitorem. Nový styl korespondence školáka?

Na počítači pracuju, u telky se bavím.

Šestiletý Martin, 1995

Není snad nic horšího než osamělost dítěte, které má v podstatě všechno, jak si myslí rodiče. *Pořád sedí u počítače a hrbí si záda, kazí si oči a vkus!*, říkají dospělí a sami dělají doma totéž. A děti dnes vědí o životě mnohem více z televize a internetu než od rodičů, ale bohužel i věkově nepřiměřeně. Přestože existují dětské TV kanály, **pořady pro děti** jsou v nich ukřičené, chaotické, útočné a obsahově i řečově pochybené.